

SSAD

Stratejik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi

ISSN 2587-2621

Volume 8 Issue 1, March 2024

sisaddergi@gmail.com

Makale Türü/Article Type: Arařtırma/Research

Makale Gönderim Tarihi/Received Date: 19.12.2023

Makale Kabul Tarihi/Accepted Date: 01.02.2024

DOI: 10.30692/sisad.1406898

**İSTANBUL'DA 1833'TE BİR HAMAM ve BERBERHANEDE BİR GÜN
-RUS SEYYAH KONSTANTİN BAZİLİ'NİN GÖZÜNDEN-**

*A Day in a Bathhouse and Barbershop in Istanbul in 1833
-Through the Eyes of Russian Traveler Konstantin Bazili-*

Murat HANİLÇE

Doç. Dr.

Tokat Gaziosmanpařa Üniversitesi

Fen Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü

ORCID ID: 0000-0003-0587-9336

murat.hanilce@gop.edu.tr

Turan İBRAHİMZADE

Tokat Gaziosmanpařa Üniversitesi

Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı Doktora Öğrencisi

ORCID ID: 0000-0002-8784-1253

turan.ibrahimzade4417@gop.edu.tr

Atıf/Citation: Murat Hanilçe & Turan İbrahimzade (2024), "İstanbul'da 1833'te Bir Hamam ve Berberhanede Bir Gün -Rus Seyyah Konstantin Bazili'nin Gözünden-", *Stratejik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C.8, S.1, Mart 2024, s.25-42.

Öz: Osmanlı toplumunun aslı unsuru olan Türkler kişisel bakıma oldukça önem vermişlerdir. Bu meyanda İstanbul'da çok sayıda hamam inşa edilmiştir. Hamamlar Batı'dan gelip şehri ziyaret eden misafirlerin ilgisini çeken önemli yapıların başında gelmiştir. Bu mekânlar doğunun gizeminin ve eğlence hayatının tasvirinde sıklıkla kullanılmıştır. Hamamlar kadar olmasa da İstanbul'un berberhaneleri de seyyahların dikkatini çekmiş ve berberler onların anlatılarının önemli bir parçası olmuştur.

Rus Çarlığı adına 1833'te İstanbul'da bulunan Konstantin Mihayloviç Bazili şehirle ilgili izlenimlerini "Boğaz ve Yeni İstanbul Yazıları" isimli eserinde yayımlamıştır. Bazili, eserinde Osmanlı askerî, siyasi, ticari ve sosyal yapısını ortaya koyan zengin açıklamalarda bulunmuştur. Bunların yanı sıra kahvehanelere, kahve ve tütün tüketimine,

kayıkcılara, kütüphanelere, mezarlıklara ve salgın hastalıklara da yer vermiştir. Bu çalışmada onun en az bu hususlar kadar yer verdiği ve Osmanlı gündelik yaşamında kişisel bakım için insanların sıklıkla uğradığı hamamlar ve berberhanelerle ilgili gözlemleri üzerinde durulmuştur. Türkiye'de hamamların mimarisi ve bilhassa vakıf işletmesi olanların ekonomik boyutu çok sayıda bilimsel yazıya konu olmuştur. Yine bu yapılar Batı resim sanatında önemli ölçüde çalışılmıştır. Bununla beraber hamamların gündelik işleyişini tasvir eden yazı sayısı oldukça azdır. Bu yazının başlıca amacı bu eksikliği tamamlamak ve Osmanlı hamam kültürüne dair bir boşluğu doldurabilmektir.

Anahtar Kelimeler: Bazili, İstanbul, Rus, Hamam, Berber.

Abstract: The Turks, who were the main element of Ottoman society, attached great importance to personal grooming. In this context, numerous bathhouses were constructed in Istanbul. Bathhouses have been among the prominent structures capturing the interest of visitors arriving from the West to explore this city. These places were frequently employed in depicting the mystery of the East and its entertainment scene.

While not as prominent as the Bathhouses (Hamam), Istanbul's barbershops have also captured the attention of travelers, and barbers have become an important part of their stories. In 1833, while he was in Istanbul representing the Russian Empire, Konstantin Mihayloviç Bazili published his impressions of the city in his work titled "Bosphorus and New Istanbul Writings". Bazili, in his work, provided rich explanations depicting the Ottoman military, political, commercial, and social structure. Additionally, he covered topics such as coffeehouses, coffee and tobacco consumption, boatmen, libraries, cemeteries, and epidemic diseases. In this work, emphasis has been placed on his observations regarding baths and barbershops, places frequently visited by people for personal care in the everyday life of the Ottoman Empire, aspects that he addressed at least as much as the other topics mentioned. The architecture and, especially, the economic dimension of Turkish baths, particularly those operated by foundations, have been the subject of numerous scholarly writings. These structures have also been extensively explored in Western visual arts. However, there are relatively few writings that depict the daily operations of bathhouses. While these structures have been significantly explored in Western visual arts, there remains a scarcity of writings depicting the daily operations of bathhouses. The primary aim of this article is to fill this gap, providing a more comprehensive understanding of Ottoman bathhouse culture.

Keywords: Bazili, İstanbul, Russian, Bathhouse, Barber.

GİRİŞ

Hamam, "ısınmak, sıcak olmak" (Ülgen, 1950) anlamına gelen *hamm* kökünden türeyen bir kelime olup dilimize Arapçadan geçmiştir (Ergin, 2012, s. 8). Çoğulu hamamattır. Batıda banyo kelimesinin karşılığıdır. İçinde yıkanılan sıcak yerdir. Bununla beraber yıkanmaya mahsus mahallerin genel adıdır. İğtisal mahalli, yani gusl ya da abdest yeri olarak da anılmaktadır (Hüseyin Remzi, 1305, s. 461). Sıcak hamam, deniz hamamı, çarşı hamamı gibi türleri de vardır. Hamama girmek, hamam böceği, kudret hamamı ile de akla gelir. Kudret hamamı şeklindeki kullanımı ılıcaya işaret eder. Farsça *germâbe* de sıcak su hamamı, kaplıca ve ılıca için kullanılmıştır (Şemseddin Sami, 1312, s. 558, 1159).

"Hammâm tabiri sıcakla olduğu kadar soğuk suyla yıkanacak yere de işaret eder. Ayrıca hamamlar genellikle ısılarına göre isimlendirilir. +10 ile +15 derece arasında sıcaklığı olan hamama hammâm-ı bârid (soğuk hamam), +15 ile +18 derece arasında sıcaklığı olan hamama serin hammâm, +18 ile + 25 derece arasında sıcaklığı olan hamamlara hammâm-ı mu'tedil (ılık hamam), +25 ile +37 derece arasında sıcaklığı olan hamamlara hammâm-ı har (sıcak hamam), +37 ile +55 derece arasında sıcaklığı olan hamama hammâm-ı tennûrî-i yâbis (kuru fırın hamamı), +40 ile +45 derece sıcaklığı olan ve su buharıyla ısıtılan hamama hammâm-ı tennûrî-i râtib (yaş fırın hamamı) denir. Hammâmî (Hamamcı), hamamı idare eden erkek ve kadın için kullanılır. Hamam taşı, hamamlarda su dökünmek için kullanılan madeni kaba verilen addır (Ali Seydi, 1330, s. 401). Kadın hamamlarının idarecisine hamam anası denir. Hamam otu tiy dökücü özelliği olan bir bitkidir. Hamam ustası, kadınlar hamamında yardımcı kadınlar için kullanılan bir tabirdir. Hamam böceği bir böcek türüdür. Hamam kubbesi hamamın kubbesi için tercih edilen bir ifadedir. Hamam natırı hamam yöneticisi için kullanılır.

Hamam takımı; banyo havlusu, destmal, futa vb. içeren settir” (Ebuzziya Tefvik, 1306, s. 438).

Hamam kültürüne dair bilinen ilk kalıntılara MÖ 4. yüzyıla tarihlenen Antik Yunanistan’a ait *Palaestra* yıkıntılarında rastlanmıştır. *Palaestra* o tarihlerde Yunanistan’da güreş ya da bir tür spor alanıdır. Paleastralarda belirli odalar sporcuların etkinlikler sonrası yıkanmasına ayrılırdı. Bu odalar içleri mangal yakılarak ısıtılan, küçük ve kapalı mekânlardı. İçlerinde kenarları yuvarlak küvetler bulunur, sıcak su dışarıdan tedarik edilirdi. Yunan hamam kültürünün başlangıcında bu odalar vardı (Yegül, 2009, s. 101). Hamamlar Yunanlarda bir nevi sağlık kurumu işlevini üstlenmiştir. Yunan hamamları mimari yapıları ve birbirini tamamlayan tipolojik özellikleriyle Orta Çağ boyunca Bizans ve Türk hamamlarının mimari çerçevelerini de oluşturmuşlardır (Yaman, 2010, s. 5).

Roma döneminde hamam geleneği ilerlemiş ve bazı yeni gelişmeler göstermiştir. Yunan hamamlarından farklı olarak Roma hamamları birkaç farklı bölümden meydana getirilmişlerdir. Hamamların giriş bölümünde *atrium* denilen ortası açık, etrafı revaklı avlular bulunmaktaydı. Bu avlulardan hemen sonra *apoditerium* (*apoditerion*) olarak adlandırılan soyunma odası yer almaktaydı. Büyük bir salon biçiminde olan soyunma odasının duvarlarında nişler ve hücreler vardı. Roma hamamlarının bir sonraki bölümünü soğuk su banyosunun yapıldığı *frigidarium* oluşturmaktaydı. *Frigidarium* üstü açık bir mekân olup duvar kenarlarında havuz ve soğuk su küvetleri sıralanmaktaydı. Hamamın bu kısmından hemen sonra *tepidarium* olarak bilinen ılıkliğe geçilmekteydi. Burası masaj ve yağlama işlemleri için kullanılırdı. Ilıklığın ardından dikdörtgen, kare ya da haçvari olarak inşa edilen ve hamamın önemli bir kısmını oluşturan *caldarium* denilen bölüme geçilmekteydi. *Caldarium* hamamın sıcaklık bölümünü temsil etmekteydi ve esas banyo işi burada gerçekleştirilmekteydi. Sıcaklığın içerisinde terlemeye yardımcı olan küçük hücreler vardı. Roma hamamlarında buhar banyoları için sıcaklıktan hemen sonra gelen ve *sudatorium* adı verilen bir bölüm de olurdu. Bu hamamlarda sıcak suyun ve buharın sağlandığı külhana *praefurnium* denmekteydi. Roma hamamlarında sıcak havayla beraber merkezi ısıtma sistemi kullanılmıştır. Hamamların ısıtılması için *hypocaust* olarak isimlendirilen bölümde ateş yakılmıştır. Duvarlardaki künkler vasıtasıyla sıcak hava hamamın içine yayılmış ve böylece hamamı meydana getiren mekânların sıcak kalması sağlanmıştır (Fıstıkçı, 2019, s. 9-10).

Bizans, temelinde barındırdığı Roma kültürünün özelliklerini Doğu’nun ahengiyle harmanlayarak Anadolu ve Balkanlar’da bulunan hamam geleneğini yaşatmaya devam etmiştir. Anadolu’daki Türk hamamları Selçuklulardan itibaren dinî ve ticari yapılarla beraber kent yaşantısının önemli mekânlarını oluşturmuşlardır. Anadolu’daki Türk hamamları imaret sistemi çerçevesinde şekillenmişlerdir. Bu mekânlar imarete en az çarşı pazar kadar gelir sağlamışlardır. 15. ve 16. yüzyıllarda nüfusun artmasıyla Türk hamamları Anadolu’da, Balkanlarda ve özellikle İstanbul’un kent yaşantısında büyük rol oynamaya başlamıştır (Yaman, 2010, s. 5-7). II. Mehmed’in (Fatih) 1453’te İstanbul’u fethetmesi üzerine buradaki hamamlar çoğalmış ve sayıları 19’a yükselmiştir (Yılmazkaya, 2002, s. 15). Hamamlar, mimari özellikleriyle klasik Osmanlı sanat anlayışını yansıtmışlardır. 16. yüzyıldan itibaren tipik Türk hamamları klasik dönem Osmanlı sanatının ustası Mimar Sinan’ın tarzını taşımışlardır. Çinili Hamam ve Haseki Hamamı bu yapılara örnektir. 1732’ye kadar başkentte 109 hamamın faaliyet gösterdiği öne sürülmektedir. Ağa, Mahmud Paşa, Çukur, Gedik, Küçük Ayasofya, Haseki Hürrem Sultan, Eyüp Türbe, Barbaros Hayreddin Paşa, Süleymaniye, Mihrimah Sultan, Kılıç Ali, Kızlar Ağası Abbas Ağa, Cağaloğlu, Tahta Minare hamamları 15 ila 18. yüzyıllar arasında İstanbul’un önemli hamamları olmuştur (Fıstıkçı, 2019, s. 20-28). Türk hamam kültürü en renkli devrini 19. yüzyılda yaşamıştır. Bu yüzyılda semt ve çarşı hamamları halk eğlenceleriyle canlanmaya başlamışlardır. İstanbul’da Türklerin yanı sıra azınlıklar da hamam inşa etmiş ve işletmiştir. Bu hamamlar Patrikhane ve Hahambaşılığın öncülüğünde kurulmuştur. Fener Kapısı Hamamı Rum, Cuhud Kapısı Hamamı Yahudi azınlıklar tarafından kullanılan mekânlara birer örnektir (Yaman, 2010, s. 5-7).

Hamamlar gibi insanların kişisel bakımları için uğradığı mekânlardan birisi de berberlerdir. Saç ve sakal tıraşı yapan meslek erbabına *berber* denmektedir. Kelime İtalyanca bir sözcük olan *barba* (sakal) kökünden türetilmiş ve *barbiere* diye zikredilmiştir. Berber kelimesinin Osmanlı Türkçesindeki karşılığı *hallak*, *ser-teraştır* (Bilge, 2014, s. 187). Osmanlı Devleti'nde eski tarzda sanatını icra edenlere berber adı verilirken yeni usulde icra edBAYenlere *perükâr* denmiştir. Kelime deyimlere de konu olmuştur. Çok konuşan kimselere geveze berber yakıştırması yapılmıştır (Şemseddin Sami, 1312, s. 287). Berber başı, berber takımı, berber aynası, berber dükkânı gibi kullanımları da vardır. Berber aynası tabiri de meşhurdur. Tıraş geldiği olan kahvehanelere de berber dükkânı denildiği olurdu (Baykara, 1995, s. 1-11; Turna, 2006, s. 175-181).

Berber sözcüğü Osmanlı topraklarında 16. yüzyılın başlarında zikredilmiş ve ilk kez Yavuz Sultan Selim Kanunnamesinde geçmiştir. Osmanlı berberleri dükkân sahipleri, seyyarlar ve hamam berberleri olarak üçe ayrılmaktadır. İstanbul'daki dükkân sahibi berberler, hamamcı esnafından ayrı zikredilen ve Kanuni Sultan Süleyman devrine kadar başkentte müstakil bir şekilde faaliyet gösteren esnaf sınıfıdır. Lakin bu berberler faaliyetlerine III. Murad'ın saltanatında 16. yüzyılda açılmaya başlayan kahvehanelerde devam etmişlerdir. IV. Murad'ın devrinde kahvehanelerin kapatılmasıyla dükkân sahibi berberler yeniden müstakil bir şekilde çalışmaya hak kazanmış ve işletmelerine geri dönmüşlerdir. Osmanlı berberleri daima kol dirseklerine kadar sıvalı mintan ve gömlek giymişler, bellerine ibrişim peştamal ya da futa bağlamışlar, ayaklarına nalın veya takunya takmışlardır. Meslek erbapları, müşterilerini bilhassa "Alman malı" ustura, bıçak, makas ve sakal taraklarıyla tıraş etmişlerdir. Berberler tıraş aletlerinin yanında düz ya da nakışlı peşkirler, tülbentler veya peştamallar kullanmışlardır. Bir de Osmanlı Devleti'nde hamamlarda hem tellallık hem de berberlik yapan hamam berberleri vardır. (Bilge, 2014, s. 193-197).

"Evliya Çelebi berberler esnafını sünnetçi berberler esnafı, seyyar (yaya) berberler esnafı olarak kategorize etmiştir. Evliya Çelebi'ye göre, sünnetçi berberler esnafı dükkânı olan berberlerdir. Evliya Çelebi'nin bahsettiği kadarıyla seyyar berberler 17. yüzyılda dükkânı olmaksızın sanatlarını icra eden kimselerdir. Seyyah-ı âlem, ayrıca İslâm ordusunda semerciler, nalbantlar, aşçılar, bozacılar ve berberler kadar makbul meslek ehli olmadığını dile getirmiştir" (Evliya Çelebi, 2008, s. 601, 609-611).

Berberhaneler, Osmanlı kent yaşamının çekirdeğini oluşturan ve İstanbul halkının kültür hayatını yansıtan önemli mekânlardandır. Bu mekânlar bilhassa 17. yüzyıldan itibaren Osmanlı ülkesinde hem siyasi hem de sosyal bir rol üstlenen Yeniçeriler tarafından önem arz eden yatırım merkezleri haline gelmişlerdir. Böylece bazı işçi ve esnaf sınıfıyla güçlü ilişkiler kuran Yeniçeri Ocağı mensupları kahvehanelerin ardından kentteki berberhanelerin bir bölümünün işletmeye başlamışlardır (Bilge, 2014, s. 192, 203-204).

Konstantin Mihayloviç Bazili Hayatı ve Eserleri

Konstantin Mihayloviç Bazili 3 Şubat 1809'da İstanbul'da Rum bir ailenin oğlu olarak dünyaya gelmiştir (Smilyanskaya, 1959, s. 52). Babasının siyasi kişiliği ve Yunan İsyanı'ndaki rolü gereği 1821'de Odessa'ya göç etmiştir. Odessa 19. yüzyılda Rumlar tarafından siyasi ve kültürel faaliyetlerin merkezi olarak seçilmiştir. Rum asıllı bir ailenin çocuğu olması Bazili'nin eğitim hayatını da yakından etkilemiştir (Kapıcı, 2019, s. 328). Bazili, 1822'de ağırlıklı olarak beşerî bilimlerin okutulduğu Nejin'deki gimnazyuma kabul edilmiştir (Smilyanskaya, 1959, s. 53-54). Okul, tıpkı Bazili gibi doğduğu toprakları terk etmiş yoksul ailelerin çocuklarına hizmet vermekteydi. Nejin'deki gimnazyumun kuruluş amacı Ermeni, Alman, Yahudi ve Rum asıllı çocukları, kolonizasyon sürecindeki Rusya için yetiştirmektir. Bu kurum Bazili'nin eğitim hayatından ziyade ilerideki siyasi kimliğinin şekillenmesinde daha etkili olmuş; dünya

görüşünün, fikirlerinin ve kültürel yönlerinin ortaya çıkmasında önemli bir rol oynamıştır (Kapıcı, 2019, s. 329).

Resim 1. Konstantin Mihayloviç Bazili Gençliği
Kaynak: https://www.greekmos.ru/bazili_konstantin/

Bazili, Nejin'deki okulda hiç bilmediği Rusçayı kusursuzca öğrenmiş ve tarih bilgisini ileri seviyede geliştirmiştir. Okulun beşerî bilimlere ağırlık vermesi Bazili'nin özellikle edebiyata olan merakını artırmıştır (Smilyanskaya, 1959, s. 54-55). Bazili, 1827'de Nejin Gimnazyumu'ndan başarıyla mezun olmuş ve hemen ardından Richelieu Lisesi'ne girmeye hak kazanmıştır (Kapıcı, 2019, s. 330). Böylece çok geçmeden Nejin'den ayrılmış ve yeniden Odessa'ya yerleşmiştir. 1830'da eğitim hayatını tamamlamış ve Rusya adına çalışmaya başlamıştır. Bazili, mezun olduğu sene Doğu Akdeniz'de bulunan Rus askeri filusunda tercüman olarak göreve atanmış ve İstanbul'a gönderilmiştir (Smilyanskaya, 1959, s. 56).

Bazili, doğduğu toprakları Rus askeri filosu eşliğinde 1833'te bir kez daha ziyaret etmiş ve üç yıl aralıksız filodaki tercümanlık görevine devam etmiştir (Kapıcı, 2019, s. 332). Takvimler 1833 senesinin Aralık ayını gösterdiğinde Bazili, Rus Dışişleri tarafından adli kâtip olarak St. Petersburg'ta görevlendirilmiştir. 1837'de Transkafkasya'nın oluşturulması için kurulan komisyona iştirak etmek üzere Kafkasya'ya gönderilmiştir. O sıralarda Rus konsolosun vefatı üzerine Bazili, Kafkaslardaki görevinden alınıp Yafa'ya yollanmıştır. Böylece 24 Aralık 1838'de Bazili, resmi olarak Yafa'da konsolos olarak göreve başlamıştır (Smilyanskaya, 1959, s. 59). Bazili, Yafa'daki görevine tam olarak ısınmadan 20 Kasım 1839'da Beyrut'a atanmış ve burada konsolos olarak hizmet etmeyi sürdürmüştür. Bazili, 1843'te Kudüs'ün de aralarında yer aldığı Suriye'deki tüm Rus fahri konsoloslarının başına getirilmiş ve Beyrut Başkonsolosluğuna atanmıştır (Arslan, 2019, s. 52-53).

Bazili, 1844'te Moldova Prensi'nin torunu Margarita Aleksandrovna Hanjeri'yle evlenmiştir. Bu evlilikten bir oğlu ve iki kızı dünyaya gelmiştir. Oğlu ve eşini 1848'de kaybetmiştir (Bazili, 2007, s. 1). 1855'te Rusya'nın Venedik Elçiliği'nde çalışmış ve Kırım Savaşı sonrasında toplanan 1856'daki Paris Barış Konferansı'nda Rusya'yı temsil etmiştir. Bazili'nin Rusya devleti adına memuriyeti 1860'ta sona ermiştir (Smilyanskaya, 1959, s. 60-61).

Memuriyete başladığı andan itibaren Bazili, Rus bürokrasisi için önemli adımlar atmış ve ülkesini birçok yerde temsil etmiştir. Yoğun iş temposu yanında Bazili, hayatı boyunca çok sayıda eser kaleme almış ve özellikle ikâmet ettiği yerler hakkında çeşitli kitaplar yazmıştır. Bu eserlerin çoğu Bazili'nin henüz Rus Devleti için hizmet verdiği dönemde kaleme alınmıştır. Örneğin “Архипелаг и Греция в 1830 и 1831” (Yunanistan ve Adalar), “Очерки Константинополя 1835” (İstanbul Yazıları 1835), “Босфор и Новые Очерки Константинополя в 1836” (Boğaz ve Yeni İstanbul Yazıları 1836), “Сирия и Палестина Под Турецким Правительством” (Türk Hükümeti Altında Suriye ve Filistin), “L'Empire Ottoman 1839-1877: L'Angleterre et la Russie dans la Question d'Orient-Par un Ancien Diplomat Paris 1877” (Osmanlı İmparatorluğu 1839-1877: Doğu Sorununda İngiltere ve Rusya-Eski Bir

Diplomat Tarafından, Paris 1877), “Question du Jour: Janvier-Fevrier 1878” (Günün Sorusu: Ocak-Şubat 1878) Rus oryantalistler ve Yakındoğu tarihçileri tarafından birer başyapıt olarak kabul edilmiştir (Kapıcı, 2019, s. 337).

“Архипелаг и Греция в 1830 и 1831” (Yunanistan ve Adalar) Bazili'nin edebiyat çevresinde adının hızla yayılıp duyulmasına vesile olmuştur. Eser dönemin Dışişleri Bakanı Yannis Kapodistrias'ın öldürülmesiyle neticelenen olayları ve kurulan yeni Yunanistan'ın işleyişini konu edinmiştir. Bazili'nin tercümanlık yaptığı yıllarda kaleme aldığı “Очерки Константинополя 1835” (İstanbul Yazıları 1835) adlı eseri okuyucularına Osmanlı tarihini yakından inceleme fırsatı sunmuştur. Bazili bu kitapta, Osmanlı ülkesindeki Müslüman Türk toplumunun hayat felsefelerini ve yaşam tarzlarını bizzat şahsi izlenimleri neticesinde yorumlayarak aktarmıştır. Bu eserle Rusya'da büyük bir okuyucu kitlesi yakalayan Bazili, çok geçmeden “Босфор и Новые Очерки Константинополя в 1836” (Boğaz ve Yeni İstanbul Yazıları 1836) adlı kitabı yayınlamıştır. Seyahatname tadındaki bu kitap adeta bir öncekinin devamı olmuştur. Yakındoğu'ya ve oryantalizme duyulan merak eserin yine geniş kitlelere yayılıp Bazili'nin edebiyat çevresinde de saygınlığını arttırmıştır. Her iki kitapta da esasen Türklerin toplumsal imgeleri ve II. Mahmud'un reformları hakkında çok yönlü bilgiler verilmiştir. “Сирия и Палестина Под Турецким Правительством” (Türk Hükümeti İdaresinde Suriye ve Filistin) Bazili'nin elçilik döneminde bilhassa 1839'a kadar Suriye'nin siyasi ve askeri hayatını kaleme aldığı önemli eserlerinden biri olmuştur. “L'Empire Ottoman 1839-1877: L'Angleterre et la Russie dans la Question d'Orient-Par un Ancien Diplomat Paris 1877” (Osmanlı İmparatorluğu 1839-1877: Doğu Sorunu'nda İngiltere ve Rusya-Eski Bir Diplomat Tarafından, Paris 1877) Bazili tarafından 93 Harbi öncesinde Batı kamuoyuna Osmanlı karşıtı üslupla anonim olarak yazılmıştır. Hayatının son yıllarında Bazili'nin eserleri çoğunlukla anonim şekilde kaleme aldığı görülmüştür. Ömrünün son demlerini eserlerine ve hatıratlarına adanmış Bazili, 10 Şubat 1884'te hayatını kaybetmiştir (Kapıcı, 2019, s. 337).

Resim 2. Konstantin Mihayloviç Bazili Yaşlılığı
Kaynak: https://www.greekmos.ru/bazili_konstantin/

Boğaz ve Yeni İstanbul Yazıları (Босфоръ И Новые Очерки Константинополя) 1836'da St. Petersburg'da Nikolay İvanov Greç'in basımevinde yayımlanmıştır. Eser, iki ayrı cilttir. İlk cilt 287; ikinci cilt 264 sayfadır. İki cilt toplam 19 bölümden oluşmaktadır. Bölümlerden 10'u ilk, kalan dokuzu ikinci ciltte kendisine yer bulmuştur. Eserde dört gravür bulunmaktadır. Gravürler Bazili'nin izlenimlerine destek olup anlattığı konulara dair gözlemlerini yansıtmaktadır. Boğaz ve Yeni İstanbul Yazıları, Bazili'nin 1833'te İstanbul'u ziyareti sonrasında kaleme alınmıştır. Osmanlı Devleti'nin 19. yüzyıldaki durumuna odaklanmaktadır. Eserde özellikle II. Mahmud'un saltanatı esnasında payitahtta etkisini derin bir biçimde hissettiren askerî, siyasi ve sosyokültürel değişimlere ve yeniliklere değinilmiştir. Müslüman Türk toplumunun değer yargılarının hayat felsefelerine olan yansımaları büyüteç altına alınmıştır. Bazili bu eserinde, Müslümanları gayrimüslimlerle mukayese edip iki toplumun dinî ve toplumsal özelliklerini mukayese etmiştir. Türklerin sosyal yaşamında önemli rol oynayan hadiseleri çeşitli örneklerle

desteklemiştir. Eserin büyük kısmı İstanbul'un gündelik yaşamına ayrılmıştır. Bazili, gündelik yaşamın içerisine başkentin kahvehanelerini, kütüphanelerini, hamamlarını, berberhanelerini, mezarlıklarını, kayıkçı esnafını ve halkın önemli anlamda yaşamını etkileyen veba salgınına sığdırmaya çalışmıştır. Yazar Osmanlı Devleti'nin askerî siyasi ve ticari potansiyelini de kitabında ele almıştır. Bazili, kitabını ağırlıklı olarak gözlem ve izlenimlerine dayalı olarak kurgulamış; bununla birlikte çok sayıda tarihi rivayete veya efsaneye de kitabında yer vermiştir (Bazili, 1836a, b).

Resim 3. Boğaz ve Yeni İstanbul Yazıları 2. Cildinin İç Kapağı
Kaynak: Bazili, 1836b

Bazili, eserin ikinci cildinin sekizinci bölümünde, İstanbul'da adını açıkça belirtmediği, şimdi ayakta olmayan, eserdeki tariflerden ve konum bilgisinden hareketle adını tahmin edebildiğimiz Haseki Hamamının mimarisi ve işleyişini detaylandırmıştır. Hamamın ardından Türkler için büyük önem arz eden başkentin berberleri hakkında gene gittiği bir berber üzerinden okuyuculara bilgiler vermiştir. Bazili'nin izlenimlerinde Osmanlı ülkesindeki berberler kentin hatırı sayılır esnaf sınıfı arasında sıralanmış ve be zümre toplumun sevilen yüzleri arasında gösterilmiştir (Bazili, 1836b).

Bazili'nin Gözünden İstanbul'da Hamamlar ve Berberhaneler

Bazili, 1833'te Rus askerî filosunda tercüman olarak görevlendirilmiş ve böylece doğduğu şehri, İstanbul'u yeniden ziyaret etme fırsatı yakalamıştır. Bu ziyareti esnasında görevinin dışında başkentin bazı önemli mekânlarını gezip izlenimlerini kaleme almaya başlamıştır. Bazili bu ziyaretinin ardından, "Босфоръ и Новые Очерки Константинополя" (Boğaz ve Yeni İstanbul Yazıları) adlı eserini tamamlamıştır. Bazili, İstanbul'da ilk olarak kahvehaneleri, mezarlıkları ve kütüphaneleri ziyaret etmiştir. Bu yerler Osmanlı ülkesine seyahat etmiş gezginlerin hatıratlarında sıkça anlatılan kültürel mekânlardı. Bazili'nin izlenimlerinde özellikle kahvehanelerin önemi çok ayrıydı. Yazarın kanaatinde kahvehaneler Osmanlı topraklarındaki Müslüman Türk toplumunun yaşam tarzını, değer yargılarını, âdet ve göreneklerini yansıtan en iyi yerlerden birisiydi. Bazili eserinde, hamam ve berberhanelere de yer vermiştir. Hamam ve berberhaneler Bazili'nin şehre veda etmeden gittiği, belki de İstanbul gezisini tamamlamak üzere olduğu bir sırada deneyimleme fırsatı bulduğu mekânlar olmuştur. Yazarın kanaatinde Osmanlı ülkesine kadar gelip bilhassa İstanbul'un hamam ve berberhanelerine uğramamak

olmazdı. Kahvehaneleri deneyimleyen bir seyyah olarak Bazili, eserinde, Türk toplumunun düşünce yapısını yakından gözlemlemek isteyenlerin asıl berberhaneleri ziyaret etmeleri gerektiğini vurgulamıştır. Yazar İstanbul'daki hamam ve berberhanelere, Müslüman Türklerin ihtiyaçlarından ziyade, çoğunlukla, vakit geçirip eğlenmek için gittiklerini ifade etmiştir. Bazili'nin gözüyle hamamlar tarih boyunca Osmanlı topraklarında varlığını koruyan en değerli kültür mirasları arasında yer almışlardır. İstanbul'un Boğaz'a nazır inşa edilmiş bu yapıları Bazili'nin büyük hayranlığını kazanmıştır. Yazarın izlenimlerinde hamamlar muhteşem mimariye ve görünümüne sahip mekânlar olarak yer edinmiştir.

Resim 4. Bazili'nin Gözünden Türk Tiplemesi

Kaynak: Bazili, 1836b, s. 60 ve 61

Bazili'ye göre, hamamlar, Osmanlı Devleti'nin mimariye ve sanata verdiği değeri yansıtan önemli kültür miraslarındandı ve İstanbul'daki hamamlar, Müslümanlar için en az cami ve türbeler kadar kutsaldı. Hâl böyle olunca büyük çoğunluğunu Müslüman Türk halkının oluşturduğu başkentteki hamamların gördüğü ilgi bir hayli fazlaydı. Bunun nedenini Bazili, Müslümanların ibadetleri arasında yer alan abdeste verilen öneme dayandırmıştır. Bazili'nin aktardığı kadarıyla Osmanlı topraklarındaki hamamlar insanı hem bedenlen hem de ruhen temizlerlerdi. Türkleri fazlasıyla keyif düşkün olarak niteleyen yazarın hamamlara yönelik fikirleri bunlarla sınırlı değildi. Bazili'nin izlenimlerinde bu mekânlar Türk halkının bilhassa dinî âdetlerini bahane ederek büyük çoğunlukla keyif için kullandıkları önemli eğlence yerlerindendi. Türkleri bu gibi mekânlar üzerinden yakından inceleme fırsatı bulan yazarın hamamlarla ilgili tespitleri kendi cümleleriyle şöyleydi:

“İstanbul'daki son günlerimi şehrin hamamlarına ve berberhanelerine ayırdım. Osmanlı topraklarına uğrayan seyyahların önemli bir kısmı Türk berberhanelerini ziyaret etmeyi âdeta kendilerine bir vazife bilirdi. Bu açıdan gerçekleştirmiş olduğum ziyaretlerin okuyucularım tarafından şaşkınlıkla karşılanmaması gerekir. Kahvehanelerin yanında bilhassa berberhaneler, Türklerin toplumsal değer ve yargularını yansıtan başlıca mekânlardan birisidir. Kahvehaneler Osmanlı padişahlarının emri üzerine yasaklanmış ve halkın büyük bir kısmı böylece berberhanelere yönelmişti. Esasında kahvehanelerden ziyade yasaklanması

gereken asıl mekânlar berberhanelerin ta kendileriydi. Peki ya hamamlar, Türk hamamları! İstanbul'a kadar gelip de şehrin şu muhteşem hamamlarını ziyaret etmeyen var mıdır? Kim oryantalizmin en büyük armağanlarından biri olan bu zevkten mahrum kalmak ister ki. Ne yazık ki bizim Avrupa'da Doğu'nun bahşetmiş olduğu hazların hiçbirisi yoktur. Avrupa'nın insanoğluna kattığı duyguların arasında bu zevküsefayı aramak boşunadır (Bazili, 1836b, s. 236).

Hamamlar, Müslüman Türk toplumunun olmazsa olmazlarından. Abdest, Türklerin kıldıkları namazlar esnasında okudukları dualardan bile önce gelir. Sizin anlayacağınız, bu fikre ithafen Müslüman Türkler, uydurdıkları hayali cennette hem serbestçe tembellik yapar hem de doya doya dünyanın en lezzetli hazlarını tadarlar. Üstüne üstlük bu dogmaların tümünü abdestin Müslümanlar için büyük önem taşıdığını öne sürerek savunurlar. Anlayacağınız hamamlar keyfine düşkün Türklerin, güya Müslümanların hayırına yaptıkları mekânlardır. Osmanlı topraklarında Müslüman'ın biri cemaatin hayır duasını almak istediğinde sizce ne yapar? Elbette, vakıflar aracılığıyla camilerin himayesinde bir hamam inşa ettirip bunun için gerekli tüm maddi imkânları sağlar. Hamamlar, Müslüman topraklarında asla ticari işletme gibi görülmez, aksine fakir fukaranın hiçbir ücret ödemedi hem bedenlerini hem de nefislerini kirden arındırdıkları kutsal mekânlar olarak kabul edilir. Onlar para pul vermek yerine hamamı inşa ettirene hayır duası ederlerdi. Resmî kayıtlara göre İstanbul'da hâlihazırda 200'e yakın hamam vardır. Bu hamamların bazıları inanılmaz gerçekten muhteşemdi. Hamamlar, geniş asma kubbeleri, iç mekânda kullanılan mermerleri ve çeşmeleriyle çok güzel görünürler. Her yer bembeyaz, tertemiz ve ısl ıslıdır (Bazili, 1836b, 237).

Hamamların duvarları tıpkı camiler gibi Kur'an-ı Kerim'in türlü ayetleriyle süslenmişti. Müslümanların dinî özelliklerini yansıtan bu yapılara girenler daima abdest alan bir Osmanlı evladına rastlardı. Neyse ki abdest işi camilerde uygulanan katı kuralların aksine biz gâvurların Müslümanlarla beraber aynı hamamda yıkanmamıza bir engel teşkil etmiyordu" (Bazili, 1836b, s. 238).

Bazili, İstanbul'a veda etmeden bizzat Haseki Hamamı'nı ziyaret etmiş ve bu mekân hakkında okuyucularına detaylı bilgiler vermiştir (Bazili, 1836b, s. 236). Haseki Hamamı 16. yüzyılda Mimar Sinan tarafından yapılmıştır. Bazili'nin kanaatinde bu hamam Osmanlı mimarisinin göz kamaştırıcı yapılarından biriydi. İstanbul Eminönü'nde bulunan Haseki Hamamı Yeni Cami'nin arkasında yer alıyordu. Hamam, vakıflarına gelir elde edebilmek amacıyla Hürrem Sultan tarafından yaptırılmıştır. Haseki Hamamı'nın yakınında bir müddet sonra Yeni Cami'nin inşası başlatılmıştır. Böylece hamam Yeni Cami külliyesine ait yapılar arasına girmiştir (Eyice, 1997, s. 369).

Tarihler 23 Eylül 1703'ü gösterirken hamam, Bahçekapı yangını esnasında zarar görmüş ve tamir edilmiştir. Heinrich Glück 1916 ve 1917 yılları arasında yapıyı incelemiş; hamamın kadınlar kısmının bir hayli harap olduğunu, erkekler kısmının halen kullanılabilirliğini kaydetmiştir. Haseki Hamamı 1930'a doğru Vakıflar İdaresi tarafından tamamen yıktırılmış ve yerine bir iş hanı yaptırılmıştır. Bazili'nin 19. yüzyılda ziyaret ettiği bu hamamın yapı tekniği, mimarisi ve süslemesi hakkındaki bilgiler günümüze ulaşmamıştır. Haseki Hamamı'nın Heinrich Glück tarafından çizilmiş bir planı ve kesiti mevcuttur. Glück'ün verdiği ölçülere bakıldığında kare planlı soyunma yerleri içte 12.50 metre kadar olup duvar kalınlıkları 1.50 metreydi. Bu yerlerin üzeri kubbe ile örtülüydü. Girişleri sokak cephesinin ortasında yer almaktaydı. İçeride üç duvar önünde ağaç direklere dayanan ahşap gölgelikler bulunmaktaydı. Kareden kubbeye geçiş iç yüzeyleri istiridye kabuğu gibi yivli trompların her birinin mukarnaslı üçer konsola oturmasıyla sağlanmaktaydı. Cam mekânın ortasında her kenarı 0.80 metre çapında sekizgen bir şadırvan yer almaktaydı. Hamamın içerisinde bir çay ocağı mevcuttu. Bu çay ocağı ılık bölümlerinin geçidindeki kapının hemen yanındaydı. Ilıklık kemerlerle ayrılmış

kubbeli dört bölümden oluşmaktaydı. Sol tarafta yer alan çıkıntının içerisinde helalar yer almakta, en sağdaki bölüm yana taşmaktaydı. Planda kaydedildiği kadarıyla helaların yanındaki bölümün duvarında derin nişin içerisinde havuz sanılan bir tekne bulunmaktaydı. İki kapıdan geçilerek varılan sıcaklık altı eşit parçaya bölünmekteydi. Bu altı parçanın her birinin üzerini örten pandantifli kubbeler ortadaki iki kalın sütuna bindirilmiş kemeler vasıtasıyla taşınmaktaydı. Sütunlar geniş olup köşeleri pahlı bir şekil üzerine oturtulmuşlardı. Ayrıca bu sütunların alt ve üst uçlarında tunç bilezikler mevcuttu. Sekinin üst yüzeyi porfirinden bir levhayla süslenmişti. Solda son bir duvar ve helalar vardı. Bu duvara komşu sivri kemerli bir niş bulunmaktaydı. Nişin içerisinde su bağlantılı tekne yer almaktaydı. Sıcaklık bölümünün dip duvarında üstü kubbeyle örtülü geniş bir kemer mevcuttu. Bu kemer âdetâ bir eyvan halinde açılır ve iki yanında kubbeli halvet hücreleri bulunurdu. Sağdaki hücre yana çıkıntı olarak diğerinden kemerle ayrılırdı. Hamamın dış cephesinde su haznesiyle külhan vardı. Erkekler ve kadınlar kısmına ait planının aynı olduğu anlaşılmaktadır (Eyice, 1997, s. 370).

Bazili, Haseki Hamamı'nı ziyareti esnasında yakından incelemiş ve izlenimleri neticesinde bazı tespitlerde bulunmuştur. Bazili'nin tasvirlerindeki hamamın mimari yapısı Glück'ün çizdiği planın kesitlerini desteklemekteydi. Yazara göre, Haseki Hamamı görüntüsü itibarıyla oldukça dikkat çekiciydi. Hamam soyunmalık (camekân) ve sıcaklık olmak üzere iki bölümden oluşuyordu. Soyunmalık, müşterilerin temizlenmekten ziyade keyif yaptıkları, yatıp dinledikleri, kahvelerini içip tütünlerini tüttürdükleri odaların bulunduğu kısımdı. Bazili'nin tasvirlerinde hamamın bu kısmı günün büyük çoğunluğunu şekerleme yaparak geçiren Türklere aitti. Yazara göre, keyiflerine olan düşkünlükleri Türk toplumunun en büyük zaafı, hatta belki de kendilerini ödüllendirmenin en etkili yöntemlerinden birisiydi. Bazili'nin tasvir ettiği kadarıyla soyunmalığın biraz ötesinde içlerinde kuşların yer aldığı kafesler vardı ve müşteriler bu kafeslerdeki kuşların çıkardığı muhteşem sesler eşliğinde keyiflerine devam ederlerdi. Hamamın yine bu bölümünde sıcaklık tarafında kullanılan çarşaflar ve havlular kurumaya bırakılırdı. Soyunmalığın en iç kısmında hamamın diğer odalarına açılan bir kapı mevcuttu. Bu kapıdan giren müşteriler Bazili'yi bir hayli şaşırtmıştı. Yazarın aktardığına göre erkeklerin her biri baştan aşağıya beyaz çarşaflara bürünmüşlerdi. Başlarına aynı çarşaflardan birer sarık yapmışlardı. Ayaklarında ise takunyalar vardı. Bazili, daha önce hiç rastlamadığı bu görüntü karşısında epeyce şaşkınlığa uğramıştı. Yazar, Haseki Hamamı'na ayak basar basmaz tasvir ve tecrübelerini okuyucularına kısaca şu şekilde aktarmaya başlamıştır:

“Bir gün dostlarla Yeni Cami külliyesinin himayesinde olan İstanbul'un en gözde hamamlarından birini ziyaret ettik. Hamama girer girmez bizi kapının hemen önünde karşılayan görevli oldukça hoşgörülüydü. Bize kapıyı açıp mekânın diğer çalışanlarına hamamın ilk kısmını oluşturan soyunmalık bölümünün temizlenmesi hususunda emir verdi. Soyunmalık, Türk hamamlarının ilk kısmı olup ince kolonlar ve tellerle çevriliydi. Velhasıl bizi oraya alır almaz altımıza halılar, sırtımıza yumuşacık minderler seren Türkler, güzelce dinlenmemizi teklif edip hamamın keyfini çıkarmamızı buyurdu. Malum, Türk milleti daima boş boş oturup hiçbir şey yapmadan öylece doya doya dinlenebilen yegâne milletlerden birisidir (Bazili, 1836b, s. 238). Bize takdim edilen görsel şölen tadındaki manzara, esasında, oldukça eğlenceliydi. Soyunmalığın her bir köşesi hamam öncesi ya da sonrası uzanıp keyif yapan Müslümanlarla doluydu. Müslümanların bir kısmı üzerlerinde elbiseleri, ellerinde kahve ve tütünleriyle otururken diğer kısmı yorgan ve pikelerinin altına girmiş şekerleme yapıyorlardı. Şekerleme yapan bu Türkler aynı zamanda kahveyle tütünlerine devam edip şerbetlerini yudumlamayı ihmal etmiyorlardı. Soyunmalığın az ötesinde kafesler asılıydı. Bu güzel kafesler çalıklarının yuvasıydı. Çalıklarının sesi muhteşemdi. Odanın tam ortasındaki çeşmenin duvarlarına vuran suyun sesi, kuşların civıltısıyla beraber hamamın her bir köşesinde yankılanıp insanoğlunun ruhuna şifa oluyordu. Havlu ve çarşaflar soyunmalığın üst kısmına asılırdı. Salonun en iç kısmında bir kapı vardı. Bu kapı

hamamın içinde bulunan diğer kısımlara açılırdı. Kapıdan giren adamların üst başları oldukça ilginçti. Her biri baştan aşağıya olmak üzere beyaz ya da renkli çarşaflara bürünmüştü. Üstelik kafalarına da yine aynı çarşaflardan birer sarık yapıp takmışlardı. Ayaklarında takunya denilen tahta terlikler vardı” (Bazili, 1836b, s. 239).

Bazili, hamamdaki bütün zamanını Türklerin âdet ve göreneklerine göre geçirmiştir. Hatta tıpkı Osmanlı ülkesinde yaşayan ve hamam kültürüne aşına olan müşteriler gibi davranmış, mekânda kaldığı süre zarfında onlar gibi hareket etmiştir. Bazili'nin tasvirlerine bakılırsa bu mekânlara alışkan olmayanlar için hamam, insanı fiziksel olarak fazlasıyla yormaktaydı. Hamamın içi oldukça sıcak ve bunaltıcıydı. Müşterilerin kullanmak zorunda kaldığı kıyafetler, oturma yerleri ve yeme içme şekilleri yabancılar için bir hayli zorlayıcıydı. Bazili'nin ifadelerine göre hamam hem mimarisi hem de yapısı gereği apayrı bir kültür ocağıydı. Türk toplumunun yaşam alanlarının en önemli mekânlarından olan hamamların İstanbul halkı arasında bambaşka bir yeri vardı. Yazar, soyunmalığın ardından hamamın sıcaklık tarafına geçmiş ve yavaşça yıkanma işlemlerine başlamıştı. Lakin Bazili, sıcaklık odasında gerçekleştirilen prosedürlere geçmeden önce ilk kez gördüğü bu mekânı okuyucularına detaylı bir şekilde anlatmaya koyulmuştur. Yazarın aktardığı kadarıyla sıcaklığa girmeden önce alçak tavanlı bir kapı belirlemekte ve içeriden çıkan sıcak buharlar müşterilerin yüzüne vurmaktaydı. Kapının öteki tarafında bir koridor yer almaktaydı. Sıcaklığa giden yol üzerindeki bu koridorda orta büyüklükteki halvet odaları bulunmaktaydı. Halvet odalarının yapı malzemesi hamamın genelinde de kullanılan mermerdi. Bu halvet odalarının içerisinde müşterilerin rahatlıkla abdest alabilmeleri için bir su deposu, çeşme ve tahta parçası vardı. Bazili, izlenimlerinde halvet odalarının oldukça temiz olduğuna dikkat çekmişti. Yazar hamamda ilerlemeye devam ettikçe sıcaklığın tam ortasında kendisini şaşkınlığa uğratan büyük bir salon belirmişti. Bazili, birdenbire karşısında beliren salonu kocaman bir sahneye benzetmiş ve mekânın buharlar eşliğinde oldukça güzel bir görüntüye sahip olduğunu belirtmiştir. Salonun her bir köşesinde koridorda karşılaştığı gibi halvet odaları vardı. Lakin bu halvet odalarının koridordakilerden farkı, kapılarının olmamasıydı. Bu odalar nişler ve kemerler yardımıyla birbirinden ayrılmaktaydı. Bazili'ye göre Haseki Hamamı'nın mimarisi muhteşemdi. Nişlerin yan ve orta kubbelerinde bulunan fil gözlerinden içeriye insanın gözlerini kamaştıran bir ışık sızılmaktaydı. Bu ışık sıcaklık bölümünün bembeyaz ve tertemiz duvarlarını aydınlatmaktaydı. Yazar hamamın sıcaklık bölümünü tasvir ettikten sonra biraz da müşterilerin temizlenme işlemlerine değinmiş ve tattığı tecrübeleri okuyucularıyla paylaşmaya devam etmiştir. Bazili Haseki Hamamı'na dair en büyük tecrübesini mekânın kesecileriyle yaşamıştır. Yazara göre Türk toplumunun sahip olduğu hamam kültürünün olmazsa olmazlarından birisi kese işlemiydi. Keseler fazlasıyla sert, keseciler ise çok acımasızdı. Bazili kesecilerin cellatlardan farksız olduğuna işaret etmişti. Ona göre keseciler müşterilerin kemiklerini var güçleriyle kırarcasına keselemekteydi. Bazili, Osmanlı ülkesinde Türk toplumunun hayatında önemli bir yer edinmiş hamam kültürünü kendi cümleleriyle şöyle aktarmıştır:

“Biz de Türkler gibi üstümüze çarşafları, kafamıza sarıkları bağlamak mecburiyetindeydik. Anlayacağınız Müslümanların gelenek ve göreneklerine gayet uygun bir şekilde hareket ediyorduk. Ne var ki şu takunyalar bizi mahvetmişti. Çünkü Türkler şapkalarımıza aldanıp bize takunyaların en zarif olanlarını takdim etmişlerdi. Takunyalar abanoz ağacından yapılmıştı. Üzeri oymalı ve kemerleri ince boncuklarla süslenmiş takunyaların topukları oldukça yüksekti. Takunyalar hamamların olmazsa olmazıydı. Özellikle topuklu oluşu ayağınızı hem soyunmalıkta ıslak ve soğuk hem de sıcaklıktaki sıcak mermerlerden koruyordu. Hamam çalışanları oldukça iri ve güçlüydü. Neyse ki yürümekte zorlandığımızı gören bu adamlar kolumuza girip bize sıcaklık odasına kadar eşlik etmişlerdi. Sıcaklığa girmeden önümüzde alçak tavanlı bir kapı belirdi. Kapıyı açar açmaz sıcak buharlar yüzümüze vurmıştu. Herkes gibi biz de kapıdan girip orta

büyükteki halvet odalarının yer aldığı koridordan yürümeye başladık. Koridorun her iki tarafında halvet odaları vardı. Halvetler tıpkı hamamın diğer mekânları gibi mermerlerden inşa edilmişti. Odaların hepsinde su depolarıyla dolu birer çeşme ve tahta parçası bulunuyordu. Çeşmelerden akan sular soğuk ve ılıktı. Tahta parçaları oldukça temiz ve yumuşaktı. Müşteriler boy abdestlerini ve diğer hamam ihtiyaçlarını divan yerine kullandıkları bu tahta üzerinde hallederlerdi (Bazili, 1836b, s. 240).

İlerlemeye devam ettikçe önümüzde sahneyi andıran kocaman geniş bir salon belirdi. İşin ilginç tarafı salonun her tarafı halvet odalarıyla doluydu. Bu halvet odaları, tıpkı diğerleri gibi, müşterilerin şahsına aitti. Yukarıya doğru yükselen buharlar hamamın tam ortasında özgürce dans ediyordu. Halvetlerin kapısı yoktu. Bu odalar büyük salondan kemerler ve nişler yardımıyla ayrılırlardı. Hamam, birden fazla parçaya bölünmüş mimariye sahipti. Nişlerin yan ve orta kubbelerinde bulunan fil gözlerinden içeriye sızan ışığın görüntüsü tek kelimeyle muhteşemdi. Hamamın nemli ve bulutlu havasına karışan güneş göz kamaştırıcıydı. Bizi öncelikle hamamın en ferah halvet odasına götürdüler. Halvet odasının zemini ve duvarları ışıl ışıldı. Suların aktığı muslukların altında bulunan kurnaların içleri de aynı şekilde bembeyazdı. Odaya girer girmez ilk işimiz kendimizi hamamcıların şu akıl almaz âdetlerine emanet etmek olmuştu. Elbette insanın alışkın olmadığı âdetleri yerine getirmesi oldukça güçtü. Bununla beraber, her ne olursa olsun, sesimizi çıkarmayacağımıza dair kendimize söz vermiştik. Aksi takdirde Türk hamamını ziyaret etmiş olmanın gururunu başka nasıl yaşayabilirdik (Bazili, 1836b, s. 241).

Hamamın içi fazlasıyla sıcak ve boğucuydu. Hamamcılar yavaşta ellerine yün keseleri geçirmiş ve birkaç dakika sonra bizi yeniden şu tahtalara yattıkları gibi keselemeye başlamışlardı. Lakin kesecilerin elleri oldukça ağırdı. Bu nedenle onları kese işlemi devam ettiği sürece sürekli uyarmak ve daha yavaş olmaları için ikaz etmek durumunda kalmıştık. Keselenmekten âdeti bitap düşmüştük. Keseciler ara sıra vücudumuza ılık su döküp önce kollarımızı ardından bacaklarımızı çekiştiriyor, parmaklarımızı çitlatıyorlardı. Öyle ki kesecilerin güçlü elleri arasında kemiklerimizin sesi hamamın tam ortasında yankılanmaya başlıyordu. Doğrusunu söylemek gerekirse, hamamcılar fazlasıyla misafirperver ve işlerini seven insanlardı. Müşterilerine göstermiş oldukları hoşgörülü ve özverili tavırları gerçekten çok kıymetliydi. Lakin gelin görün ki fiziksel açıdan değerlendirildiğinde, hamamcıların İstanbul'un o meşhur cellatlarından pek de bir farkı yoktu. Esasında onlar da amaç ve hedefleri farklı olsa bile, tıpkı İstanbullu cellat kardeşler gibi vatandaşların kemiklerini kırma hakkına sahiplerdi. Arkadaşlarımın kesecilerin tüm bu işkencelerine sonuna kadar dayanacak gücü yoktu. Neyse ki ben kaderime boyun eğmiş ve kendimi işinin ehli olanların ellerine teslim etmiştim. Ustaların elinden keselenmek bana apayrı bir tat katsa da bütün bunların pek de hoşuma gittiği söylenemez (Bazili, 1836b, s. 242).

Kese işlemlerinin en korkunç aşaması herhâlde kesecinin parmaklarını sırtınızda gezdirdiği an olsa gerek. O sırada yaşadığım ve çektiğim acının tarifi gerçekten imkânsızdı. Çektiklerim yetmezmiş gibi kesecinin asıl planı meğerse dizlerinin üzerine çöküp sırtıma atlamakmış. Yan odada bulunan hamam komşularımın bu işlem sırasında alıp verdikleri nefes sesleri, celladımın boyu ve güçlü atletik yapısı hâliyle beni çok korkutmuştu. Tüm bunlar benim keseyle olan serüvenimin nihayet burada son bulmasına neden olmuştu. İşin aslı kese işlemlerinin hepsi hamamın olmazsa olmazlarından. Hâlbuki esasında, daha çekmeniz gereken ne çok azap ve eziyetler vardı. Şu keseciler bizi aynı kundaktaki bebekleri oynatır gibi gönüllerince çekiştirip duruyorlardı. Zaten sizin bir söz söylemeye pek hakkınız

yoktu. Ellerine düşmeniz yeterliydi. Onca işkencenin ardından tam soluklanıp dinlenelim demiştik. Nefes almamıza fırsat vermeyen keseciler bizi bu kez öncekilerden daha beter çarşafırlara sarıp sarmalamışlardı. Üstelik yaptıkları yetmezmiş gibi bizi kucaklayıp yarı ölü ve yorgunluktan bitap düşmüş bir hâlde soyunmalığa teslim etmişlerdi. Tam on dakika sonra hamamcılar tekrar yanımıza gelmişlerdi. Korkmayın, kesecilerin bu kez yanımıza gelmelerinin amacı başkaydı. Soğuk algınlığına karşı ıslanan havlu ve çarşaflarımızı değiştirmişlerdi. Hamamlarda kullanılan havlular Türklerin keyfe olan düşkünlüklerini bir kez daha apaçık ortaya koymaktaydı. Havluların dokusu oldukça güzeldi. Üzeri kadife işlemeli bu yumuşacık peşkirlerin hepsi bedeni olabildiğince rahatlatıyordu” (Bazili, 1836b, s. 243).

Bazili, kese işleminin bitmesiyle eziyet olarak nitelendirdiği bu durumdan kurtulmuştu. Yazarın gözlemlerine göre kese sonrası soyunmalık bölümüne geçen müşteriler üstlerine birer pike alıp şekerleme yapmaktaydı. Bu hafif ve dinlendirici uykunun ardından Türk toplumunun vazgeçilmez lezzetleri arasında yer alan kahve eşliğinde şerbetler içilmekteydi ve tütün tütürülmekteydi. Bazili'nin belirttiğine göre, keyfine düşkün Türklerin hayat felsefeleri hem oldukça basit hem de fazlasıyla etkileyiciydi. Bu lezzetler hamam kültürünün önemli bir parçasıydı. Bazili, Türklerin günün büyük bir çoğunluğunu geçirdikleri hamamların müşterilere sunduğu hizmetlerin fiyatını uygun bulmuştu. Bazili'nin ifadelerine göre, Osmanlı topraklarını her gün yüzlerce gezgin ziyaret etmekte ve özellikle İstanbul'un eşsiz manzarası eşliğinde Türk toplumunun önemli ticari, kültürel ve sosyal mekânlarını gözlemleyerek hatıratlarında kaleme almaktaydı. Hamamlar vakıflar aracılığıyla inşa edilirdi ve dileyen seyyahlar tarafından da kullanılabilirlerdi. Bazili için bu oldukça önemli bir detaydı. Böylece Bazili, İstanbul'a veda etmeden önce son olarak Haseki Hamamı'nı ziyaret ederek başkentteki günlerinin keyfini çıkarmış ve bu süre zarfındaki duygularını okuyucularıyla şöyle paylaşmıştır:

“Güzelce şekerlememizi yapıp yorgunluğumuzu attıktan sonra sıra Türk hamamının lezzetlerini tatmaya gelmişti. Lezzetleri tatmaya başladığınız esnada âdeta yeniden doğuyor ve kendinizi daha hafif hissediyorsunuz. Kelimenin tam anlamıyla keyfin tadına varıyor, hayatı daha iyi idrak etmeye başlıyorsunuz. Doğu'nun özünde barındırdığı iyi yönleri keşfediyor ve yavaş yavaş hayatın felsefesini anlıyorsunuz. Sizi buna teşvik eden aslında yorgunluğunuzun üstüne Türk kahvesiyle beraber size ikram edilen şerbet ve limonatanın ta kendisidir. Tüm bu şatafata rağmen her şey için sadece yedi kuruş ödemiş ve hesabı fazlasıyla makul bir fiyata kapatmıştık. Üstümüzü giyer giymez hamamcılar bize ayna tutarak gönlü bol Franklardan beklemedikleri bahşişleri işaret etmişlerdi. Nihayetinde keseciler sabırsızlandıkları küçük altın paraya kavuşmuş ve bu durumdan hoşnut olmuşlardı. Bu arada İstanbul'daki hamamların bu denli ucuz oluşu bizi şaşırtmıştı. Çünkü müşterilere sunulan hizmet ve hoşgörünün bedeli uygundu. Hâl böyle olunca biz de Müslümanların yaptığı gibi hamamın inşasında emeği geçenlere karşı birkaç hayır duası okuyup kapılarını farklı dinleri gözetmeksizin herkese açtıkları için bu insanları bir kez daha takdir etmeyi kendimize borç bilmıştık” (Bazili, 1836b, s. 244).

Bazili, Haseki Hamamı sonrası arkadaşlarıyla beraber İstanbul'daki gezintisine kaldığı yerden devam etmiştir. Yazar bu gezinti sırasında başkentin berberhanelerinden birisine uğramıştır. Bazili gözlemlerinde berberhaneleri kahvehanelere benzetmiş ve yer yer bu iki mekânı karşılaştırmıştır. Yazarın görüşü berberhanelerin Türklerin gündelik yaşamında kahvehaneler kadar önemli bir yere sahip olduğu yönündeydi. Türk toplumu bu mekânlara büyük ilgi göstermekteydi. Berberler kahveciler gibi başkentin hatırı sayılır esnafları arasında yer almaktaydı. Bazili'nin belirttiğine göre, berberhaneler neredeyse kahvehanelerin sunduğu her türlü hizmeti vermekte ve müşterilerini daima rahat ettirmek için ellerinden geleni yapmaktaydılar. Yazarın gözlemleri ve tecrübeleri sonrasında vardığı kanı bu iki mekânın da

esasen toplumsal değerler açısından aynı felsefeyi yansıttığı şeklindeydi. Berberhaneler Türklerin yaşam tarzını, ilgi alanlarını, mevcut yönetime yönelik duyduğu dinî, siyasi ve askerî görüşlerini dile getirdikleri önemli mekânlardandı. Bazili'ye göre, kahvehanelerin ardından başkentteki Türklerin yaşamını en iyi yansıtan yerler özellikle berberhanelerdi. Bu mekânlar İstanbul'daki ahalinin sıklıkla uğradığı, günlerinin büyük çoğunluğunu kahve ve tütün eşliğinde geçirip, bolca sohbet ettikleri yerler arasında bulunmaktaydılar. Burada İstanbul'un her türlü mevkiye sahip insanını görmek mümkündü. Böylece berberhaneler esasen başkent sosyokültürel tabaklarını oluşturan kişilerin halkla bir araya geldiği nadir mekânlardandı. Bazili'nin gözlemlerine göre, berberhaneler en az kahvehaneler kadar mevcut otorite açısından büyük tehlike arz ederlerdi. Osmanlı Devleti idarecilerine karşı siyasi ve askerî dedikoduların kulaktan kulağa yayılmasında bu mekânlar önemli bir yere sahipti. İstanbul halkı arasında dolaşan dedikoduların hızla yayılması kısa sürede siyasi hadiselerin patlak vermesine yol açabilirdi. Bazili'nin görüşü berberhanelerin Osmanlı topraklarında meydana gelen olası isyanlara olanak sağladıkları yönündeydi. Yine ona göre berberhaneler, bütün olumsuzluklarına rağmen kahvehaneler gibi kapatılması muhtemel yerler değillerdi. Zira insanların temel ihtiyaçlarını giderdikleri mekânların kapatılması çok zordu. Hâl böyle olunca, Bazili'nin aktardığı kadarıyla, berberhaneler mevcut otoriteye karşı bir güç oluşturanlar tarafından rahatlıkla kullanılabilirlerdi. Bazili'nin Türk toplumunu yakından incelediği ve izlenimleri neticesinde berberhanelere dair şahsi yorumları kendi cümleleriyle şu şekildeydi:

“Türk olmasak da yemeğin üstüne güzel bir keyfi ihmal edemedik doğrusu. Bunun için bizi nereye götürdüler, hadi tahmin edin. Tabii ki İstanbul'un vazgeçilmez mekânlarından olan berberhaneye... İnanın bana kahvehanelerde görmeye alışkın olduğumuz imkânlar İstanbul'da bulunan tüm berberhanelerde de mevcuttur (Bazili, 1836b, s. 257).

Berberhaneler tıpkı kahvehaneler gibi Türklerin hayat felsefesini yansıtan ve toplumsal değer yargılarını ortaya koyan özel mekânlardan birisidir. Anlayacağınız dönemin berberhaneleri seyyahların en önemli gözlem noktaları arasına girmişti. İstanbul'un meşhur berberleri makaslarını konuşturdukları kadar misafirperverlikleriyle de dikkat çekiyorlardı. Kısa süre evvel Yeniçeri Ocağı lağvedilmişti. Bu, berberler için yeni bir çağın başlangıcı oldu. Çünkü Yeniçerilerin kaldırılmasıyla Müslüman ahalinin gözünde berberlerin sorumlulukları arttı. Berberler Avrupalı seyyahlara göre artık İstanbul'un önemli makam sahipleri arasına girmişlerdi (Bazili, 1836b, s. 257). Berberhaneler, kahve ve tütün eşliğinde her türlü dedikodunun döndüğü önemli mekânlardı. Şimdi gerçekten İstanbul'daki adamların buraya yalnızca saç ve sakal tıraşları için mi geldiklerini sanıyorsunuz... Osmanlı topraklarında yaşayan erkeklere göre her birinin önemi büyüktü. Lakin İstanbul'daki ahalinin niyeti yalnızca saçını ya da sakalını düzeltirmek değildi. Berberhaneler kentin kalburüstü adamlarıyla halkın bir araya geldikleri nadir müesseselerden birisiydi. Bu şahıslar “sıra bekliyoruz” bahanesiyle orada saatlerce oturur, siyaset yapar, hikâyeler anlatır ya da sessizce öylece bekler dururlardı. Türkler özünde oldukça sakin insanlardı. Tabii dingin bir toplum siyasete ve isyana nedense daha yatkın olurdu. Herkes berberhanelerin çok masum olduğunu düşünürdü. Hâlbuki kentin berberhaneleri en az kahvehaneler kadar isyan ve olay yuvasıydı. Kahvehaneler, Yeniçeri İsyanı esnasında casusları sakladıkları gerekçesiyle Osmanlı Devleti tarafından dağıtılıp kapatılmışlardı. Hâl böyle olunca halk berberhanelere yönelmişti (Bazili, 1836b, s. 258).

Kahvehanelerde dönen gizli saklı muhabbetler berberhanelerde devam etmişti. Berberhaneler tez zamanda özellikle siyasi isyanların ön hazırlıklarının görüldüğü ve casusların yetiştirildiği kahvehanelerden farksız bir hâle gelmişti. Bu kişiler kaftanlarının altında saklamış oldukları tütün çubuklarını kaptıkları gibi berberhanelere gelirdi. Lakin onlar herkes gibi ulu orta konuşmazlardı.

Berberhanelerde onların birbirleriyle sohbet edebilecekleri küçük bir oda bulunurdu. Tabii bir perde yardımıyla ayrılmış bu oda öyle her müşterinin rahatlıkla girebileceği bir yer değildi. Perde arkası kentin sadece şahsına münhasır adamları için ayrılırdı. Bu odaların sayısı gün geçtikçe en az berberhaneler kadar artmıştı. Müşterilerin şansına berberhanelerin perde arkası odaları sanılanın aksine padişah ve seraskerlerin dikkatini hiç mi hiç çekmiyordu. Hükümet tarafından kontrol dışı bırakılan bu mekânlar çok geçmeden ipsis sapsız adamların uğrak mekânı hâline gelmeye başlamıştı. Berberhanelerin yasaklanması veyahut kapatılması mümkün değildi. Kaldı ki bu, zaten Müslüman Türk halkının dinî geleneklerine aykırıydı. Saç ve sakal tıraşı Türklerin benliğini ortaya koyan en önemli özelliklerden birisiydi. Peki, ne yapmalı dersiniz, saatlerce berberhanelerde sıra bekleyen adamların tütünleri eşliğinde dedikodudan uzak bir şekilde oturmalarını sağlamak için nasıl bir yol izlenmeli... (Bazili, 1836b, s. 259).

Doğrusunu söylemek gerekirse zaten zabtiye şu berberhanelerde toplanan ipsis sapsız adamların peşine düşse de onlar yine de ne yapar eder kendilerine sırf bu iş için kesin yeni bir mekân bulurlardı. Ne demişler, Türkler dininden geçerler de keyiflerinden asla vazgeçmezler” (Bazili, 1836b, s. 260).

Bazili, arkadaşlarıyla beraber ziyaret ettiği berber dükkânını tasvir edip mekânın mimarisi yapısı hakkında okuyucularına bazı bilgiler vermiştir. Hatıratında aktarıldığı kadarıyla yazarın müşteri olarak bizzat tecrübe ettiği berberhanenin içerisi fazlasıyla ferah ve temizdi. Dükkânın dört yanından bulunan pencereler sayesinde berberhane aydınlık ve geniş bir görünüme sahipti. Odanın köşesinde bir ocak dururdu. Berberler müşterilerin saç veya sakal tıraşları esnasında kullandıkları suyu bu ocakta ısıtırlardı. İkram edilen kahvelerde yine burada pişirilirdi. Berberler dükkânın duvarlarını çalışma esnasında istifade ettikleri usturalarla süslerlerdi. Usturalar kullanıldıktan sonra kılıflarına konular ve berberhanenin duvarlarına asılırlardı. Müşteriler için kullanılan havluların hepsi oldukça kaliteli ve güzeldi. Berberhanenin duvarlarına usturaların dışında asılan bazı yağlı boya tabloları da dükkâna farklı bir görünüm kazandırmaktaydı. Bu tablolar başkentin hatırı sayılır sanatçıları tarafından yapılmakta ve İstanbul’un eşsiz manzarasını yansıtmaktaydı. Bazili’nin aktardığı kadarıyla berberhanede geçirilen süre zarfında Osmanlı ülkesine ayak basmış seyyahların Türk toplumu hakkında öğrenebileceği yüzlerce bilgi vardı. Böylece İstanbul’un sosyokültürel mekânları arasında büyük önem arz eden berberhaneler esasen yazarın izlenimleri neticesinde okuyucularına Türkleri yakından tanıma fırsatı sunmaktaydı. Bazili hatıratında, berberhanelere olduğu kadar berberlerin de bazı özelliklerine değinmekteydi. Mesela yazarın tecrübe edindiği kadarıyla berberler başkentin en önemli esnaf sınıflarından birisiydi. Bazili’nin tespitlerine göre, berberler el becerilerini mükemmel bir şekilde kullanabilen yegâne kişilerdi. Üstelik yetenekli oldukları gibi misafirperver ve hoşgörü sahibiydiler. Yazar berberhanede geçirdiği süre zarfında başından geçen hadiseleri kısaca şöyle anlatmaktaydı:

“Biz de oldukça ferah ve temiz bir berber dükkânı bulup içeri girmiştik. Dükkânın dört bir yanında bulunan pencereler fazlasıyla geniş olduğundan içerisi aydınlıktı. Köşede bir ocak duruyordu. Berber suyu bu ocakta ısıtıyordu. Müşteriler için pişirilen kahveler de yine burada hazırlanıyordu. Dükkânın duvarlarını süsleyen ustura ve tütün çubuklarının hepsi birbirinden farklıydı. Her birinin kendine özel kılıfları mevcuttu. Kılıflar mercan ve kehribar gibi değerli taşlarla süslenmişti. Ocağın yanında kurumaya bırakılan havlular oldukça güzeldi. Havluların her biri altın rengi ve diğer renkli ipek ipliklerle dokunmuştu. Pencerelerin yanına kanaryalar konmuştu. Dükkânın duvarlarında yer yer Arapça yazılara ve Asya’daki oryantalizmi yansıtan İstanbul manzaralı renkli yağlı boya tablolarına rastlanıyordu. Üstelik Osmanlı sultanının geçit töreninde halkı selamladığı kayıkla, amiral bayrağı eşliğinde sergilenen geminin minyatürü oldukça dikkat çekiyordu. Nişlerin üstünde çiçeklerle süslenmiş bir gökyüzü ve güneşin doğuşuyla kaybolan

yıldızlar resmediliyordu (Bazili, 1836b, s. 260). Bizim İstanbullu ressamın fantezileri böyleydi. Dükkânın tam ortasında lambayı andıran bir testi asılıydı. Tavanda asılı duran bu testi bir metre kadar yükseklikteydi. Testinin içi ılık suyla doluydu. Tam altında yaşlıca bir Türk oturmaktaydı. Bu su zaman zaman adamın tıraş edilen kafasına damlıyor ve her defasında jiletin daha da kayganlaşmasına sebep oluyordu. Adam, Türk gardıroplarının olmazsa olmazı dokuma beyaz bir örtüye bürünmüştü. Bu örtü bilhassa tıraş esnasında berberhanelerde kullanılan nadide parçalardan biriydi. O esnada örtünün altından adamın yalnızca esmer yüzü ve aklar düşmüş sakalı görünüyordu. Kafası bembeyaz ve bir mermer parçası kadar pürüzsüzdü. Hatta adamın dalgaları andıran kır saçları bana feslerin üzerinde duran şu ipek iplikleri anımsatıyordu (Bazili, 1836b, s. 261).

Velhasıl bu gezintimizin neticesinde İstanbul'un kalburüstü simalarının uğrak mekânı olan berberhanelerin özünde nasıl işlediklerine şahit olmuştuk. Berberhanede geçirdiğimiz bir saat zarfında berberlerin ne kadar yetenekli oldukları kanaatine varmış ve toplumu daha yakından gözlemleme fırsatı yakalamıştık. İstanbul'un berberleri çok yetenekliydi. Berberler sohbet etmeyi fazlasıyla seven ve bunu müşterilerini ihmal etmeden yapabilen yegâne insanlardı. İstanbullu berberlerin ağzı oldukça iyi laf yapardı. Hatta ben bu özelliklerini bilhassa bizim Avrupalı kuaförlere benzetirdim. Malum berber ve kuaförler tüm dünyada aslında esnaf sınıfının çenebazları olarak bilinirdi. Bana kalırsa bu özellik onlara antik çağlardan kalan önemli bir mirastı. Zaten ünlü Yunan düşünür Plutarkhos'un "Gevezeler ve Meraklılar¹" adlı eserine bakılırsa kuaförlerin antik çağın gelmiş geçmiş en çenebaz sınıfı olduğu gayet açık bir şekilde anlaşılabilir" "

SONUÇ

İnsanoğlu tarih boyunca, keşfetme merakı içerisinde bulunan bir varlık olmuştur. Seyahatnameler, anı türünün altında, seyyahların ziyaret ettikleri ülkelerin ikliminden insanına kadar görüp yazıya dökmeleriyle ortaya çıkan edebî bir tür olarak kabul görmüşlerdir. Seyahatnamelerin konuları arasında gezilen yerlerin toplumsal hayatı, gelenekleri, âdetleri, inanışları, askerî ticari ve siyasi faaliyetleri büyük önem arz etmiştir. Öte yandan seyahatnameler, seyyahlar tarafından ziyaret edilen ülkelerin günlük yaşantılarını, kültür varlıklarını ve toplumsal düzenlerini yakından yansıtan birer tarihi belge niteliğine sahip olmuşlardır.

Osmanlı toprakları Batı Avrupalılar kadar Rusların da ilgisini çeken merkezleri içerisinde barındırmıştır. Rusya ve Osmanlı Devleti'nin sınırlarını genişletme ve güçlenme arzusu iki devlet arasında muharebelere sebep olsa da tarafların ticari ve siyasi ilişkileri hiçbir zaman azalmamıştır. Rusya'nın kalburüstü kesimi pek çok defa Osmanlı coğrafyasını farklı amaçlarla ziyaret etmiştir. Bir kısım Rus, Kudüs ve çevresine hac seyahatleri de gerçekleştirmiştir. Payitahtı fethedildiği günden itibaren ziyaret eden seyyahlar arasında Rusya'nın önde gelen devlet adamları, şarkiyatçıları ve sanatçıları yer almıştır. Rus şarkiyatçılarından Konstantin Mihayloviç Bazili, resmî görevi gereği 19. yüzyılda İstanbul'u ziyaret etme fırsatı yakalamıştır.

Bazili, Rusya adına ilk memuriyetine Rus Askerî Filosu eşliğinde başlamış ve İstanbul'a tercüman olarak gönderilmiştir. Müellif, bir Rum ailesinin çocuğu olarak doğduğu İstanbul'a, 1833'te tekrar ayak basmış ve böylece şehrin birçok yerini yeniden ziyaret etme fırsatı

¹ Plutarkhos eserinde berberlerin gevezeliğini şöyle nitelemektedir: "Berberlerin oldukça gezece bir zümre olması garip değildir. Çünkü en gevezeler oraya akın ederek, oturdukları koltukta alışkanlıklarını berberlere bulaştırır. Kral Archelaus, havluyu boynuna koyarken ona, 'Nasıl keseyim?' diye soran gezece berberine zekice, 'Sessizce,' diye cevap vermiştir. Atinalıların Sicilya'daki yenilgilerini ilk ifşa eden de gene bir berberdir; kaçan tutsaklardan birinden Pire'de öğrenmiştir bunu. Dükkanını böylece bırakıp, 'İkinci olur da, haberi ilk getiren kişinin sahip olacağı ünden mahrum kalırım,' korkusuyla bir an önce Pire'ye yönelmiştir" (Plutarkhos, 2016, s. 35).

yakalamıştır. Bazili'nin edebiyata duyduğu merak onun payitahtın kültür varlıklarını da tasvirleriyle kaleme almasına neden olmuştur. Bazili, bu ilk İstanbul yolculuğunu 1836'da kaleme dökerek literatüre katkı sağlamıştır. "Boğaz ve Yeni İstanbul Yazıları" başlığıyla yayımladığı iki ciltten oluşan bu eser, genel olarak Osmanlı Devleti'ndeki Müslüman halkın toplumsal değerlerini, yargılarını, dünyaya bakışlarını, inanç ve kültürlerini değerlendirmiştir. Müellif, II. Mahmud'un saltanatındaki siyasi, askeri ve toplumsal hadiseleri, Osmanlı Devleti'nin yakın geçmişinden anekdotlar eşliğinde okuyucularına aktarmıştır. Eser, Bazili'nin keşfetme arzusuyla yola çıktığı İstanbul seyahatinin en büyük ganimeti olmuştur. "Boğaz ve Yeni İstanbul Yazıları", hem Osmanlı hem de Rusların yaşadıkları coğrafyaya ayrı ayrı hizmet etmiştir. Eser içeriği yönünden 19. yüzyıl Rus oryantalizminin en önemli yapı taşı haline gelmiş ve Rusların Osmanlı Devleti'ne ve toplumuna yönelik bakışını önemli ölçüde etkilemiştir.

Osmanlı toprakları, kuruluşundan yıkılışına dek sayısız seyyah tarafından ziyaret edilmiş, özellikle başkent İstanbul halkının toplumsal yapısı yakından incelenmiş ve literatüre çok yönlü eser kazandırılmıştır. Fakat Bazili'nin payitahtı ziyaret etmesinin diğer seyyahlardan başlıca farkı, onun özünde bu coğrafyaya doğan bir Osmanlı oluşudur. Başka bir deyişle onun iki kimlikli yapısıdır. Eserde, İstanbul'un sosyal hayatını yakından etkileyen ve gündelik hayatın aktığı mekânların Bazili tarafından kaleme alınması, Osmanlı gündelik yaşamına dair mühim bilgiler verilmiştir. Yazarın hamamlar ve berberler hakkında aktardığı ilginç bilgiler hem bu yerlerin fiziki görüntüsü hem de gün içerisindeki işleyişi hakkında az bilinen birçok özelliği ortaya koymuştur. Bu yönüyle Bazili, her ne kadar adını vermese de Yeni Cami yakınındaki Haseki Hamamı ve büyük olasılıkla yakınlarındaki bir berberde yaşadıkları 1830'ların İstanbul'unda bu iki mekânın hem sosyalleşmedeki yeri hem de işleyişlerine dair önemli özelliklerini gözler önüne sermiştir.

KAYNAKÇA

- Ali Seydi (1330). *Resimli Kamus-ı Osmani*, C. 2. Darü'l-Hilâfe'l-İslâmiye: Matbaa ve Kütübhan-e Cihân.
- ARSLAN, M. (2019). *Suriye ve Filistin'de Rus Mevcudiyeti ve Osmanlı Siyaseti (1847-1914)*. (Basılmamış Doktora Tezi). Hacettepe Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- BAYKARA, T. (1995). Osmanlı Reformunun İlk Zamanları: Yeniçeri Ocağının Kaldırılması ve İlk Tatbikat. *Tarih İncelemeleri Dergisi*, 10 (1), ss. 1-11.
- BİLGE, S. M. (2014). Osmanlı İstanbulu'nda Berber Sınıfı: Fetihden 1830'lara İstanbul Esnaf ve Sosyal Hayat Tarihine Bir Katkı. Feridun M. Emecen, Ali Akyıldız ve Emrah Sefa Gürkan (Ed.) içinde, *Osmanlı İstanbulu II, II. Uluslararası Osmanlı İstanbulu Sempozyumu Bildirileri 27-29 Mayıs 2014* (ss. 187-206). İstanbul: İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi ve İstanbul Büyükşehir Belediyesi Yayınları.
- Ebuzziya Tevfik (1306). *Lugat-i Ebuzziya*, C. 1. Kostantiniyye: Matbaa-i Ebuzziya.
- ERGİN, N. (der.) (2012). *Anadolu Medeniyetlerinde Hamam Kültürü: Mimari, Tarih ve İmgelem*. Ayşe Özbay Erozan (Çev.) İstanbul: Koç Üniversitesi.
- Evliya Çelebi (2008). *Günümüz Türkçesiyle Evliya Çelebi Seyahatnamesi: İstanbul*. 1. Cilt, 2. Kitap. 5. Baskı. Seyit Ali Kahraman-Yücel Dağlı (Yay. haz.). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- EYİCE, S. (1997). Haseki Hamamı, içinde, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 16, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, ss. 369-370.

- FİSTİKÇİ, M. (2019). *Osmanlıda Hamam Kültürü ve Saray Hamamları*. (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi). Gaziantep Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Hüseyin Remzi. *Lugat-i Remzi*, C. 1. İstanbul: Matbaa-i Hüseyin Remzi.
- KAPICI, Ö. (2019). 19. Yüzyıl Rus Oryantalizminde Şarklı Bir Müşterek: Konstantin M. Bazili'nin İstanbul İzlenimleri. Feridun M. Emecen, Ali Akyıldız ve Emrah Sefa Gürkan (Ed.), içinde, *Osmanlı İstanbulu VI, VI. Uluslararası Osmanlı İstanbulu Sempozyumu Bildirileri 11-13 Mayıs 2018* (ss. 323-373). İstanbul: İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi ve İstanbul Büyükşehir Belediyesi Yayınları.
- Plutarkhos (2016). *Gevezeler ve Meraklılar*. Güzin Aker (Çev.). İstanbul: Kırmızı Kedi Yayınları.
- Şemseddin Sami (1312). *Kamus-ı Türki*. Dersaadet: İkdam Matbaası.
- TURNA. N. (2006). Ondokuzuncu Yüzyılın İlk Yarısında İstanbul'da Berber Olmak, Berber Kalmak. *Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları*, S. 9, ss. 171-188.
- ÜLGEN, A. S. (1950). Hamam, içinde, *MEB İslam Ansiklopedisi*, C. 5, Kısım 1, İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, ss. 174-178.
- YAMAN, T. C. (2010). *Türk Hamamının Mekansal Kurgusu "İstanbul Hamamları"*. (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi). Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi/Fen Bilimleri Enstitüsü.
- YEGÜL, F. K. (2009). Anadolu Su Kültürü: Türk Hamamları ve Yıkınma Geleneğinin Kökleri ve Geleneği. *Anadolu*, S. 35, ss. 99-118.
- YILMAZKAYA, O. (2002). *Aydınlık Kubbenin Altındaki Sıcaklık Türk Hamamı, İstanbul Hamamları Rehberi*. İstanbul: Çitlembik Yayınları.
- Базили К. (1836а). *Босфоръ и Новые Очерки Константинополя*. Часть 1. Санктпетербург: Типография Н. И. Греча. [BAZİLİ, K. (1836а). *Boğaz ve Yeni İstanbul Yazıları*. C. 1. St. Petersburg: İvanoviç Greç'in Basımevi].
- Базили К. (1836б). *Босфоръ и Новые Очерки Константинополя*. Часть 2. Санктпетербург: Типография Н. И. Греча. [BAZİLİ, K. (1836б). *Boğaz ve Yeni İstanbul Yazıları*. C. 2. St. Petersburg: İvanoviç Greç'in Basımevi.]
- Базили. К. М. (2007). Константин Михайлович Базили: Сирия и Палестина Под Турецким Правительством в Историческом и Политическом Отношениях. Инна Аблина и Ольга Константинова (Редактор). Москва: Мосты Культуры. [BAZİLİ, K. M. (2007). Konstantin Mihayloviç Bazili: Tarihi ve Siyasi İlişkiler Bağlamında Türk İdaresinde Suriye ve Filistin. İna Albina ve Olga Konstantinova (Ed.). Moskova: Mostı Kulturu (Kültür Köprüleri) Yayınları.]
- Смилянская, И. М. (1959). К. М. Базили Российский Дипломат и Историк Сирии. В.И. Авдиев и Н.П. Шастина (Редактор), Очерки По Истории Русского Востоковедения (Сборник. IV. стр. 52-78.). Москва: Изд-во Вост. литературы. [SMİLYANSKAYA, İ. M. (1959). Rus Diplomat ve Suriye Tarihçisi Bazili. V. İ. Avdiyev ve N. P. Şastina (Ed.), *Rus Şarkiyat Araştırmalar Tarihi Üzerine Denemeler* İçinde (C. 4, s. 52-78). Moskova: Şark Edebiyatı Yayınları.]